

crkva u svijetu

PRINOSI

KAO U VRIJEME ŽETVE

(U povodu *Izabranih pjesama* o. Bubala)

Mate Meštrović

Kada su knjige pjesama mladog Tadijanovića *Lirika*, *Sunce nad oranicama* i *Pepeo srca* nešto prije prošlog rata bile dane u ruke naših ljubitelja poezije,¹ to je bilo vrijeme (praksa je poslije pokazala) konačne afirmacije slobodnoga stiha u našoj poeziji. Ili, to je bilo vrijeme, kada se već moglo reći, da više ne će biti one naše stare, duge vike (i ne samo naših običnih ljudi) protiv te strukture pjesama ili toga puta lirske ekspresije. Naravno, to se nije dogodilo najednom, bez tradicije, bez pripremanja puta na to u prošlim vremenima; odnosno, samo pojavom tih Tadijanovićevekih knjiga lirike. Tako nije bilo. A tako nije ni moglo biti, jer takve stvari ne mogu biti, valjda nigdje, djelo samo jednog pisca, ma tko on bio. Ali, stoji fakat, da je Tadijanović pisao pjesme malne samo slobodnoga stiha² (u tome je on prvi, vremenski,

¹ *Lirika*, 1931; *Sunce nad oranicama*, 1933; *Pepeo srca*, 1936.

² Nekih strana poezije vezanog stiha (strofe istog broja stihova, svaki stih tvori, uglavnom, jedan redak) imaju neke njegove pjesme (*Čeznuća*, 1928; *Balada o zaklanim ovcama*, 1930; *Gospodin Lamian hrani golubove*, 1933; *Nosim sve torbe, a nisam magarac*, 1935. itd.). Ali, sve te i sve druge takve pjesme daju dojam, da su i one, barem u jednakoj mjeri, i pjesme slobodnoga stiha (nemaju rima, ton njihovih stihova više je *kazivanje*, kako biva u pjesmama slobodnoga stiha, nego *pjevanje*, kako biva u pjesmama vezanoga stiha). Poslije, Tadijanović ima i rima, ali samo gdje gdje (*Zapada sunce...*, 1957). Tadijanović ima i nešto soneta (*Snove sniju stari maslinici*, 1923, u desetercu; *Moja sestra nosi u grad mlijeko*, 1932; *Kada tišina spava, zlato moje*, 1934; *Pustinja*, 1958; *Uvijek će padati...*, 1960). Ali, ti soneti jesu li pravi soneti? Ta, oni nemaju ni rima ni stihova istih dužina (to drugo ima

hrvatski pjesnik) i da je tako toj afirmaciji dao jedan vrijedan prilog. Doista, nije mala stvar, kada jedan pravi pjesnik, prema sudu svih nas, ide na polju ekspresije malne samo novim putem. Pjesama slobodnoga stiha ima naša poezija i prije.³ Nešto i u prošlom stoljeću. Već, na primjer, poezija S. S. Kranjčevića, o čemu se obično jedva koja riječ reče, kada se govori o našem slobodnom stihu. Ja bih rekao, da je takva, s najviše prava, njegova pjesma *Lucida intervalla* (Vienac, 1893). Ali, Kranjčević ima i nekih drugih pjesama, u kojima ima (u nekima više, u nekima manje) nekih nota slobodnoga stiha. Ima tu i vrlo znanih pjesama: *Ditiramb* (Vienac, 1892), *Iza spuštenijeh trepavica* (Vienac, 1892), *Monolog* (Vienac, 1892). Naravno, nitko ne će reći, da je slobodni stih S. S. Kranjčevića u svemu identičan slobodnom stihu, recimo, jednog Andrića, jednog A. B. Šimića, jednog Tadijanovića itd. Takva slobodnog stiha Kranjčević nema. On ima samo nešto od toga, nešto kao tek odškrinuta vrata. Međutim, o tome bit će nešto riječi dalje, poslije malog historijata našega slobodnog stiha.

Jednu veću mjeru pjesama slobodnoga stiha ima naša poezija već na početku ovoga stoljeća, u njegovu prvom desetljeću. Relativno, i jednu dobru mjeru. Ali (radi kurioziteta da se konstatira), pjesnici tih pjesama nisu bili naši pjesnici modernisti, pjesnici prve generacije naše moderne. To su bili nešto mladi pjesnici, J. Benešić i Polić Kamov.⁴ I to, više Benešić nego Kamov. Dapače, Benešić ima više pjesama slobodnoga stiha nego onih vezanoga stiha, pogotovo, ako se uzme (a danas se tako radi), da pjesme mogu biti pjesme slobodnoga stiha i onda,

samo prvi sonet), tj. one stroge sonetne forme, koja je prisilila engl. pjesnika J. Donne (1573—1631) da reče: *Budala je tko ne može sastaviti jedan sonet, ali je lud tko sastavi dva soneta*. Zato možda točno reče N. Polić (u predgovoru *Pjesama* svoga brata Kamova, pedesetih godina), da su u stvari sve pjesme D. Tadijanovića pjesme slobodnoga stiha.

³ Ima tvrdnja, da već naša poezija 14. st. ima pjesama slobodnoga stiha (na primjer, *Sibenska molitva*). Da se tako misli, ima barem nekih razloga. Ali, ne bih rekao, ni pod kojim uvjetom, da je politički članak I. Mažuranića *Hrvati Mađarom* (sastavljen g. 1848) poezija slobodnoga stiha, pa ni poezija whitmanskog slobodnog stiha, kako hoće I. Slamnig (*Disciplina mašte*, str. 114). Inače, mnogo toga, što je skladno i mudro sastavljeno u prozi, trebalo bi smatrati poezijom.

⁴ Naša moderna već prema svojoj estetici (pjevanje pjesama u duhu kulta forme ili artizma, pjesama, gdje ništa ne strši, pjesama skladnih i čistih u svemu, pjesama uglavnom finih i tihih emocija) pjesama *pravog* slobodnog stiha valjda nije ni mogla dati. Malo što od toga ima i onih nekoliko pjesama M. Nikolića (*Ožujak*, *U alpskoj noći*, *Kroz cvjetnu aleju*) i M. Begovića (*Kćerki Boženi*, *Konjanik*, *Liddy*). Te pjesme imaju nekih nota slobodnoga stiha (nisu podijeljene u jednake strofe, nemaju rima), ali su njihovi stihovi, osobito oni M. Begovića, glasna, pa i raspjevana (ili, »raspjevana«, kako hoćete) tona. Uostalom, da one i jesu pjesme slobodnoga stiha, bile bi, kad ih je tako malo, samo izuzeci, a izuzetaka svugdje ima i svugdje su samo afirmacija suprotnoga stanja. Ni poezija V. Nazora (inače, najširega, i u temama i u formama, pjesnika naše moderne) nema pravih pjesama slobodnoga stiha. Nisu to ni pjesme *Maslina*, *Cvrčak* itd. Sve su one klasični ditirambi, kako ih je nazvao i sam Nazor. Nisu to ni *Harja* ni *Ahilejeva srdžba* itd. Sve su one pjesme klasičnih heksametara ili, bolje, pseudoheksametara. Nazor, doista, točno reče o sebi i slobodnom stihu (*U ropstvu distiha*): *Stihove s najmodernijim ritmima ne mogu nikako graditi, jer te nove metre u sebi ne osjećam; nisu još — moji*.

kad imaju i rima.⁵ Nego, kada stvari tako stoje, tko bi znao, zašto pisci članaka o našem slobodnom stihu mukom muče o Benešiću. Koliko ja ovog časa mogu znati, u tim člancima nigdje nema Benešića. Ni spomenuta. Nema ga ni u raspravi *Stih* (u kolektivnom djelu *Uvod u književnost*, 3. izdanje, Zagreb, 1983) prof. Svetozara Petrovića. Tu (str. 415) o počecima našega slobodnog stiha prof. Petrović kaže:⁶ *No u stvaranju hrvatskog i srpskog slobodnog stiha... učestvovali su samo... V. Ilić i Kranjčević, L. Kostić i M. Jakšić... i Janko Polić Kamov.*⁷ Tu, eto, pored Kranjčevića i Polića Kamova nema Benešića. Što bi moglo biti razlog toga? Možda to, što su Benešićevi *Istrgnuti listovi* (knjiga, koja ima dobar ciklus njegovih pjesama slobodnoga stiha) tiskani tek g. 1922, onda, kada je već bilo nešto naše poezije slobodnoga stiha? Ali, zašto da tu vrijedi samo taj fakat? Zašto da ne vrijede i neki drugi fakti, oni u ovoj stvari bitniji od datuma tiskanja *Istrgnutih listova*? Ovi fakti: da su (prvo) sve pjesme slobodnoga stiha J. Benešića (osim *Kose* i lijepog *Osijeka*) napisane već do prvog svjetskog rata, i to većina njih već početkom ovog stoljeća (ispod svake pjesme u *Istrgnutim listovima* stoji datum njihova postanka), i (drugo), da su neke od tih pjesama (na primjer, *Ukop*, *Iščekivanje*, *Večer*, *U očaju*, *Susret*) tiskane, u raznim edicijama, već tada. Nema sumnje, ti su fakti dovoljan razlog, da se Benešić prizna jednim od začetnika našega slobodnog stiha. To pravda traži. Međutim, da pođemo dalje. Ako Polić Kamov nema toliko pjesama slobodnoga stiha, koliko ih ima J. Benešić, on ima pjesama slobodnoga stiha poznatijih od Benešićevih. Evo naslova samo dviju takvih pjesama Polića Kamova, onih punih bune (naravno, protiv religije)⁸ — *Mojsije* i *Job*.⁹

•
⁵ Mnogo takvih pjesama ima M. Krleža. A takvom se smatra i *Mora* (duga, doista, kao mora) A. G. Matoša, unatoč tome, što je puna rima (kao šipak zrnja) danih više prema mjeri rimomanije nego prema mjeri rimokreacije. I tu eto potvrde, da su rime bile trajno i sjaj i jad A. G. Matoša. Sjaj, gdje je bila primarna kreativna inspiracija, a jad, gdje je bila primarna rimomanija. Samo je pitanje, čega je od toga dvoga u Matoša bilo više.

⁶ Petrović je stručnjak, koji se tom znanstvenom disciplinom bavi ex professo (on je profesor teorije književnosti na filozofskim fakultetima u Novom Sadu i Beogradu).

⁷ Šteta, što ni tu prof. Petrović nije rekao, koje bi od Kranjčevićevih pjesama bile, prema njegovu mišljenju, pjesme slobodnog stiha. To bi bio dobar dokument o Kranjčeviću kao pjesniku slobodnoga stiha.

⁸ Jedna Matoševa ocjena književnog rada Polića Kamova glasi: *sumanuta i suluda djela ciničnog i do ogavnosti megalomanskog mladića.*

⁹ U našoj knjiž. kritici Poliću Kamovu dan je nadimak *veliki psovač*. Kamov je to i bio. Da je tako, i sam je priznao: *Psovača tek sam pjesnik ja / i zasad — ništa više* (pjesma P. S. u knjizi *Ištupana hartija*, g. 1907). Za to evo samo jednog dokumenta, iz pjesme *Job* (kurziv MM):

Gubavi starče, nakazo čovječja, pergameno *nebeskog krvnika*;
 gle, zuji smrad ko glazba raspada;
 njegova je riječ duša njegova: smrad smrada, trulež truleži;
 i velike riječi mile s pogane njuške:
 ponizni, pokorni.

Gledo sam te ko dijete, koščati Jobe, i morao sam cjelivati
 gubu tijela tvojega i smrad duše tvoje;
truli sveče, dostojni proroče *tiranskoga boga*;
tvoj je bog sramotan ko knuto, postidan ko šibe;

J. Benešić i Polić Kamov, pjesnici rođeni osamdesetih godina prošloga stoljeća (prvi g. 1883, drugi g. 1886), imali su u kolu naših pjesnika rođenih devedesetih godina toga stoljeća vrijednih nastavljača. Vrijednih i te kako.¹⁰ Već sama imena glavnih to kažu: T. Ujević, I. Andrić, A. B. Šimić, A. Cettineo. Osim toga, i kvantitetom i kvalitetom svojih pjesama slobodnoga stiha ti su pjesnici pošli mnogo dalje i mnogo više od Benešića i Polića Kamova. Koliko samo T. Ujević ima pjesama slobodnoga stiha, bilo pjesama čista slobodnog stiha, bilo pjesama slobodnoga stiha »okovanih« rimama (ovih ima, dakako, više, jer je i Ujević, kao i njegov učitelj, u prvo vrijeme, A. G. Matoš, mnogo volio rime; i onda, kada one nisu mogle biti fakti kreativnog akta nego umijeća ili, čak, obrta,¹¹ pa i neke formalne igrarije, egzibicije, trika).¹² A Ujević ima i lijepih pjesama slobodnoga stiha.¹³ I onih slobodnoga stiha u rimama (ako ih takvima priznamo), i onih slobodnoga stiha bez rima ili, ovdje-ondje, s kojom rimom.¹⁴ I Andrić je bio pjesnik slobodnoga stiha. I mnogo više nego pjesnik vezanoga stiha (ima samo desetak njegovih pjesama vezanoga stiha, a njegovih pjesama ima sedamdesetak, i bez knjiga *Ex Ponto* i *Nemiri*). Koliko je Andrić volio slobodni stih, ili, koliko je on osjećao, da slobodni stih bolje odgovora naravi njegova dara, govori, možda, i podatak, da su i njegova prva pjesma (*U sumrak*, g. 1911) i njegova posljednja pjesma (*Bez naslova*, g. 1973)

vjernici su njegovi odurni ko cjelovi izbitog paščeta i
 pokloni birokrata;
vjera je njihova brutalna ko udo bika;
 duša je njihova gubava ko tijelo tvoje.

I Krleža je bio, i u svojim pjesmama, psovač (cfr neka mjesta iz njegovih pjesama u mojoj maloj studiji *Egzistencija Božja i poezija M. Krleže*, CUS, 1/1982). Je li Krleža bio, u tome, pod utjecajem Polića Kamova? O toj temi naša knjiž. kritika dosad ništa nije rekla. A ta tema može, možda, imati i neke svoje težine.

¹⁰ To *nastavljača* ne treba, naravno, shvatiti kao da su oni u pjevanju pjesama slobodnog stiha oponašali J. Benešića i Polića Kamova. To treba shvatiti samo vremenski, tj. da su ti pjesnici došli neposredno poslije njih.

¹¹ Nije bez razloga Ujević jednom konstatirao: *u stihu mi smo zidari (Madrigal drugi*, g. 1933).

¹² *Nakostriješen*, (ovdje je akter pas, MM) / *na borbu riješen*, / *na svinju zubna škljocne*, / *a svinja*, / *slabotinja*, / *tog maha* / *od straha* / *rukne*, *pa šmukne* / *van* — / *u burjan* (*U sezoni dudinja*, 1922). Ili (tema nije loša, ali, kako je dana!) — *Strah me*, / *strah me*. / *Za me* / *strah me* / *jame* / *same* / *tame*, / *čame*. // *Zna me* / *zname* / *da me* / *srame*... (*Strava noći*, g. 1933).

¹³ Ali, malo čudno, Ujević ima više lijepih pjesama vezanog stiha. Kao da je on volio borbu s teškim formama poezije, i kao da je osjećao, da njegov talenat u toj borbi može dati boljih plodova. Osim toga, među njegovim pjesmama slobodnoga stiha ima i onih (sabrane, dale bi čitav jedan svezak), koje su u pravom smislu riječi pjesme magazini, pjesme svega i svačega, zbog čega su, gotovo sve, vrlo duge. Dobro reče Ujević na jednom mjestu: *Moja škola misli rada se u magli (Pjesma u kišu)* i na drugom: *Duvaju kroza me sile nepoznate (Protiv milosti vijeka)*.

¹⁴ Evo nekih prvih: *Prozračni odbljesci* (g. 1926), *Pjesma u kišu* (g. 1932), *Most na Miljacki* (g. 1933), *Da bi dušine riječi bile ispovjedene za plemenita stabla* (g. 1933). Evo nekih drugih: *Pogledi u praskozorja* (g. 1932), *Kavana u snijegu* (g. 1936), *Put u planinu* (g. 1952).

pjesme slobodnoga stiha.¹⁵ Pjesama slobodnoga stiha ima i M. Krleža. Ali, mnogo više u prvo, mlado doba svoga života i mnogo više onih slobodnoga stiha s rimama nego onih čista slobodnog stiha. Poslije (to se ovdje navodi kao kuriozitet), Krleža ima i soneta. Čitav jedan ciklus soneta.¹⁶ A već prva lirski knjiga A. Cettinea (*Zvezdane staze*, g. 1923) ima samo gdje gdje pjesama starih forma. Isto tako (dapače, još manje) njegove druge lirski knjige (*Za suncem*, g. 1932; *Zlatni ključ*, g. 1933; *Laste nad uvalom*, g. 1935). A što istom reći o A. B. Šimiću! Nema sumnje, on nije začetnik našega slobodnog stiha. To smo ovdje već rekli, samim nizanjem pjesnika takvih pjesama prije njega. I to je točno. Ali je isto tako točno, da je on bio na jedan poseban način pjesnik slobodnoga stiha: prvo, spjevao je jedan veći broj pjesama čista slobodnog stiha, i to više od bilo kojeg drugog našeg pjesnika do Tadijanovića, i, drugo, dao je dobru mjeru lijepih pjesama slobodnoga stiha, a među njima i nekoliko pjesama velike ljepote (*Molitva na putu*, *Gorenje*, *April*, *Opomena*, *Pjesma jednom brijegu*, *Marija* itd.).¹⁷

Ilustracijom naše poezije slobodnoga stiha ovih generacija, one rođenjem s početka i one rođenjem sa svršetka devedesetih godina prošloga stoljeća, neka budu dvije pjesme: *Borba sa stvarima* M. Krleže (za prvu generaciju, pjesnika misaonih, borbenih, punih boli od svih mogućih spoznaja) i *Smokva* A. Cettinea (za drugu generaciju, pjesnika nešto tiših, ali ipak trajno stvarnih). Evo pjesme M. Krleže:

•
¹⁵ Andrić je bio mason. Dakle, član jedne tajne dobro spleteno društvo, koja mrkim okom gleda »stare« vjere (uglavnom, zbog dogma i morala). U sklopu svega toga vrlo je zanimljiva njegova posljednja pjesma, *Bez naslova*. Tu ima i ovo: *ipak biva ponekad da čujem / nešto kao molitven šapat u sebi*. Ta mala pjesma, koja ima i nešto ljepote, glasi:

Ni bogova ni molitava!
 Pa ipak biva ponekad da čujem
 nešto kao molitven šapat u sebi.

To se moja stara i vječno živa želja
 javlja odnekud iz dubina
 i tihim glasom traži malo mjesta
 u nekom od beskrajnih vrtova rajskih,
 gdje bih najposlije našao ono
 što sam oduvijek uzalud tražio ovdje:
 širinu i prostranstvo, otvoren vidik,
 malo slobodna daha.

¹⁶ Koja sila htjede, da je Krleža pjevao i sonete? Tko bi znao! Svakako, duša puna negacije svega prošloga (a takva je bila duša M. Krleže), s jedne strane, i asceza sonetne forme i, ujedno, jedna tipična forma mrskih (prema sudu M. Krleže) prošlih vremena, s druge strane, obično teško mogu ići skupa... A, eto, i toga je bilo u Krležu. Osim toga, da bi se mogli pjevati soneti, burna duša treba da se, ma i samo nešto, smiri. Tada, pjevanje soneta traži neku disciplinu i srca i mašte. Je li toga bilo, barem od vremena do vremena, u Krležu?

¹⁷ Možda ne bi bilo točno, ako bi se mislilo, da je A. B. Šimić brzo i lako došao do svoga slobodnog stiha. Zar u toj stvari ne kaže mnogo činjenica, da prvo doba njegova pjevanja (negdje od 1912. do 1917) nema ni jedne pjesme slobodnog stiha (a pjesama ima mnogo)? Do tada sve su one strogo vezanih forma, u svemu, i sve su (da se usput i to reče) pod raznim utjecajima, bilo Vidrića, bilo Wiesnera, bilo Domjanića, bilo, vrlo često, ondašnjeg našeg općeg tipa pjevanja.

Naša je duša lađa, što plovi iz krvave luke, utrobe
trudne majke,
u posljednji mirni zaton, u zaljev Smrti,
a na plovidbi toj jurišaju na nas stvari,
kô okrutni, grozni, neponjatni gusari,
krvnički pirati pod tajnim crnim barjakom.
Da! To je juriš stvari na debeloj pučini,
kad galija nam svijesti prvotne probušena tone,
i kad nas pirati, kô roblje, prikivaju na gusarske lađe,
gdje krcato je sve i lažima i vinom,
sve same sfinge, gnomi, tajne i problemi,
sve to je gusarski krvavi plijen, što plovi bog zna kojim
drugim smjerom,

no što je htio kljun da siječe — naše svijesti prvotne.
I svi smo roblje na gusarskoj lađi,
i plovimo pod crnim barjakom,
i veslamo na lancu, pod lokotom, u bolima, na dnu,
po strujama svim nama protivnim.
I bude tako, od vremena na vrijeme,
da rob se buni, na veslu, u tmirni,
i viče bjesomučno i lomí okove i viče:
»Ja ne ću, ne ću, ne ću!«

Evo pjesme A. Cettinea, pjesme s dobrom dozom i lirizma i humanizma.
(Koja samo razlika između ove pjesme i, gore, Krležine, pune crne kobi
svih nas, a bez truna made spasa!):

Smokva je nerazdružni prijatelj hridi, pločarica,
sunca, najveći dobroćinac težaka.
Ona je skromna kao njegova neudana sestra.
Ništa ne traži, sve daje.

U sušnim ljetnim danima,
ona njemu i njegovoj djeci zamjenjuje hljeb:
tvrd i suh kao kamena brazda.
On je tada blagosilja kao najboljeg iz svoga roda,
jer ga nikad nije ucivilila,
jer ga nikad nije izdala.
Iz njegovih plitkih bunara
ona nikad nije ispila
ni kap vode.

Kad nas pod jesen sve napusti:
i grožde, i maslina, i rogači,
na smrznutoj, upola šupljijoj grani smokve
ostane po još koji plod.
Ako na nj nabasa prosjak,
premlaćen burom, ispijen gladom,
još izdaleka
skida on svoju iscijepanu kapu,
baca štap... torbu... krsti se
i pognute glave, kao da ulazi u crkvu,
šulja se pod krošnjju.

Ako na nj naiđe ptica,
otkinuta od jata, malaksala od puta,
sleti ona plaho u spirali na vrh,
zagleda se s nevjericom:
u голу zemlju pod sobom,
u hladno nebo nad sobom,
naoštri dva-tri puta kljun
o tvrdu srebrenu koru
i zapjeva.

U tom času iz posljednjih, suhih listova
s krošnje
izliva se sunce; žitko
kao istopljen dukat.

Naših pjesnika rođenih početkom ovog stoljeća, a nešto prije Tadijanovića (dakle, u samih pet godina), ima jedna dobra grupa. Ima i dobrih pjesnika. U tome ta je generacija slična generaciji pjesnika naše moderne i generaciji pjesnika *Hrvatske mlade lirike*, no, za razliku od njih, bez grupnih ambicija, gesta itd. ili jedna tipična generacija pjesnika individualista. I ta generacija ima, dakako, i pjesnika poezije slobodnoga stiha. Ali, treba ovdje reći i to, da je ta generacija naših pjesnika (sa samim jednim izuzetkom, A. Bonifačićem) bila vrlo sklona poeziji starih forma, nešto kao generacija naših pjesnika modernista. Od njih prvi neka ovdje bude spomenut A. Bonifačić.¹⁸ Nemam njegovih prvih dviju knjiga pjesama (izašlih jedna 1926, a druga 1932, obje pod naslovom *Pjesme*), ali imam njegovu treću knjigu (*Pjesme*, Matica hrvatska, Zagreb, 1938), odnosno sumu, u ono vrijeme, njegove poezije. Kako stvari stoje u toj knjizi, Bonifačić ima samo gdjegdje pjesama starih forma. Nešto kao J. Benešić i Andrić. A nije bio ni neki veći pjesnik, ali nije bio ni bez nekog dara (ipak ima lirске emocije bar njegova *Oda djedu*).¹⁹ I D. Cesarić, jedan tipičan i drag pjesnik svoga srca, s mnogo mjere i ravnoteže i u građi i u gradnji pjesama (zato nije čudno, da je bio onoliko pjesnik starih forma), ima pjesama slobodnoga stiha. Ima samo malo, ali ih ima. To su, prema njegovu *Slapu* (izabranim pjesmama, Zagreb, 1970), *Bubica* i *Jesenje jutro*, pa nešto onih, koje obično volimo nazivati pjesme u prozi (*Orao u volijeri*, *Na Aheronu*, *Mladić na uglu*, *Djevojka noći*). A Slavko Batušić, pjesnik samo jedne male lirске knjige (*23 pjesme*, Matica hrvatska, Zagreb, 1938)²⁰ uopće nema pjesama starih forma. Ima samo pjesama slobodnoga stiha. I to, većim dijelom pjesama čista slobodnog stiha i nešto malo onih slobodnoga stiha s rimama, u omjeru osamnaest prema pet.²¹ Jednim malim dijelom svojih pjesama

¹⁸ Trebalo bi, da ovdje budu spomenuti kao prvi Vj. Majer i Branko Stanojević (oni su rođeni 1900, a Bonifačić 1901). Ali, Majer nema sve do prošlog rata ni jedne pjesme čista slobodnog stiha (nije sasvim takva ni lijepa pjesma *Moj otac i ja* iz g. 1934, jer ima i nekih rima), a nema nešto više ni onih slobodnog stiha s rimama (tu su pjesme tople i mile životne zbilje *Jesen slijepca*, *Plinska laterna na Griču* i još koja). A Stanojević nema pjesama tiskanih u knjizi, pa se ne može znati, da li on ima više pjesama slobodnoga stiha ili samo onu jednu (što samo po sebi malo znači) pod naslovom *Dva grada*, inače pjesmu dobrih lirskih kvaliteta.

¹⁹ Zato tu pjesmu s još jednom (*Uvala*) i ima *Antologija novije hrvatske lirike* M. Kambola (Zagreb, 1934). Antologije naše lirike poslije rata nemaju pjesama A. Bonifačića... Ali zato imaju pjesama jednog Vl. Popovića, jednog Viteza itd.

²⁰ Kako stoji u napomenama na kraju knjige, sve te pjesme »nastale su između godine 1922. i 1934«. One su tada bile tiskane u raznim revijama i novinama (Vijenac, Savremenik, Književna republika, Hrvatsko kolo, Obzor itd.).

²¹ Batušić ima motiva, kojih prije njega (a ni poslije njega) nema naša poezija. Ima, na primjer, motiva japanskih (čak o caru japanskom) i kineskih. Ima tu i jedna vrlo ljupka, ali, na koncu, i vrlo gorka pjesma, *Kineska minijatura*. A ima tu i jedan vrlo zanimljiv »post festum«: poslije, g. 1932, u svojoj noveli *Pred kineskim ratnim sudom*, Batušić se je odrekao svoje pjesme (zapravo, hvalospjeva) o caru japanskom (pjesma je spjevana g. 1923). ...et nos mutamur in illis.

pjesnik je slobodnoga stiha i Frano Alfirević. Takve su njegove pjesme: *Tuga cirkusa*, *Tuga zvjerinjaka*, *Odlazak*. Alfirević ima i nešto pjesama slobodnoga stiha s rimama (*Vedra smrt*, *Ribarski pejzaži*). Pjesama slobodnoga stiha (i jedne i druge vrste) ima i Đuro Sudeta. On ih ima mnogo, više i od Batušića, a živio je samo nešto više od dvadeset godina.²² I među pjesmama slobodnoga stiha Đ. Sudete ima lijepih pjesama. Ima i pjesama (kažemo to s naglaskom) antologijskoga sjaja (*K meni se svrati, Sunce, Ruke, Ostavite me!*).²³

2

To bi bio jedan mali historijat našega slobodnoga stiha, do, negdje, treće lirske knjige (g. 1936) Dragutina Tadijanovića. Ili, kako je ovdje na početku rečeno, do konačne afirmacije slobodnoga stiha u nas. Nema dvojbe, datum njegova »rođenja« nije bogzna kako dalek. Kada se zna, koliko već stoljeća traje naša umjetna poezija, to, doista, nije neka daleka prošlost.^{23a} I uzrok tome može biti jedan zanimljiv problem u sklopu naše književnosti. I, svakako, dobra tema za jednu vrlo plodnu studiju. Ali, da prijedemo na jedan drugi problem, par excellence bitan za naš članak. To bi bio ovaj problem: kakvo lice ima slobodni stih naše poezije od svoga nastanka pa dalje, u raznim svojim vremenima... Naravno, i slobodni stih (kao, uostalom, i sve drugo što radi čovjek) ima svojih faza. Ima fazu svoga nastanka, fazu svoje afirmacije i fazu svojih ekstrema. Drugim riječima, ima fazā, koje nisu (inače, ne bi bile faze) ni svojom kvantitetom ni svojom kvalitetom u svemu iste, fazā, među kojima ima znatnih razlika. Da bacimo jedan kratak pogled na te faze. I, koliko to može biti, bitan pogled. Zato evo jednog pitanja: koliko pjesma *Lucida intervalla* S. S. Kranjčevića (neke druge slične stvari ovdje-ondje u njegovim pjesmama ostavljamo po strani) može biti priznata kao pjesma slobodnoga stiha, odnosno kao prva faza naše poezije

²² Sudetu, trajna patnika i skromna pučkog učitelja, ja bih ovdje usporedio, u jednoj stvari, s T. Ujevićem. Sudeta je živio samo 24 godine, a dao je jednu dobru mjeru lijepih pjesama, i antologijskog nivoa. Da je u tim godinama umro T. Ujević, koliko bi od njega bilo ostalo lijepih pjesama? Samo dvije (nešto) lijepe pjesme — *Naše vile* (Stekliš, 1911) i *Oproštaj* (HML, 1914). Ujević kao pjesnik sporo je sazrijevao. Ta strana T. Ujevića još nije pravo obrađena u našoj knjiž. kritici.

²³ Kako se i ovdje vidi, među našim pjesnicima slobodnoga stiha nema pjesnika naše dijalektalne poezije (ni čakavske ni kajkavske). Zašto? Stvar je jasna: i slobodni stih neka je novina, neki put dalje od tradicije, a oni su, u dubinama svojih duša, poklonici staroga (sve, što je lokalno, ljubomorno čuva sve, što je tradicionalno). Zato oni i jesu pjesnici dijalektalne poezije, poezije ne samo starih jezika, nego i »starih«, domaćih tema. Naši pjesnici dijalektalne poezije mogli su dati samo pjesmu slobodnoga stiha s rimama i s mnogo ponesena, pjevna tona (cfr takve pjesme M. Mirkovića — *Koza*, *Božićni račun s gospodinom Benedetom*, *Božićna noć* itd.).

^{23a} U komparaciji sa zapadnim književnostima tu ipak nismo u zakašnjenju. Ima potvrde toga i u prof. Petrovića (ib. 414). On kaže: *no pravi slobodni stih javlja se u njima* (u zapadnim književnostima — MM) *tek u dvadesetom stoljeću: u Italiji s D'Annunzijem i futuristima, u Njemačkoj... zapravo tek s ekspresionistima.*

slobodnoga stiha? Pravi odgovor na to pitanje može dati jedan fakat iz općeg života. Fakat, koji svi mi dobro znamo: počeci svake stvari, i tvarne i duhovne, u svome začetku, a tako i u svojoj prvoj fazi, uvijek nose na sebi neku sliku onoga, što je bilo prije, onoga staroga, tradicionalnoga. Drugim riječima, ništa, što biva novo, ne može više biti *sasvim* ono staro (inače, ne bi bilo *ново*); ali, isto tako, ništa, što biva novo, ne može odmah biti *sasvim* ono novo (tâ, sve ima svoju pupčanu vrpcu).²⁴ Život uči, da trajno biva tako, da bez takva procesa ne biva ništa novo. Ili, da su začeci bilo čega uvijek samo začeci, jedva nešto novo, samo neki uvod u novo, samo, možda, *prve* forme novoga. Naravno, sve to vnijedi i za naš slobodni stih prve njegove faze, za onu mrvu toga u S. S. Kranjčevića. Kranjčević pjeva (*Lucida intervalla*):

Što j' to — Pa to je nihalo lijeno,
Te mi nad glavom šeta — —
Kroz staklo vidim, gdje vodopad bliješti,
Il svijeću mi valjda pale.
Ah, mrem —
A glava ko komad leda
U bezdan mi nekud tone — — —

(...)

Vi bi se gore čudili divno,
U kakvom društvu sad ležim!
Al ovdje, međ nama, druga je klima,
I nazori posebni vrlo!
— — Deder, moj grofe, gore na zemlji
Ja sam ti držao glavu;
Sada mi vrati ljubav za ljubav,
De, pa ti moju podrži!

Mislim, da se ne bi moglo reći, da pjesma, koja ima takvih strofa i takvih stihova (a ona je uglavnom sva takva), nema ništa od onoga, što se u poeziji naziva tradicionalno, staro. Ona toga ima. Na primjer, takva je njezina dioba u strofe. Ona ima čak 11 strofa. I to strofa, koje *moraju biti strofe*, koje se ne mogu sliti u jednu strofu, a da to ne bi bilo šteta za pjesmu. Drugim riječima, strofe ove pjesme samo su *separatni dijelovi forme* svoje pjesme, samo su u službi forme svoje pjesme, kako biva u pjesmama starih, vezanih forma. Zatm, broj stihova: devet strofa ove pjesme jesu oktave, cjeline od osam stihova.²⁵ Opet kako biva u pjesmama vezanih, starih forma (gdje strofe nisu imale isti broj verasa, pjesme nisu bile, smatralo se u starim poetikama, dovoljno izbrušene, nisu bile prave). Na koncu, ima nekih stihova ove pjesme, koji su više *pjevanje* (a to je par excellence svojstvo poezije starih forma) nego *kazivanje* (a to je par excellence svojstvo poezije slobodnoga stiha). Itd. Ali, isto tako mislim, da se ne bi moglo reći, da pjesma, koja ima takvih mjesta, kakva su navedena mjesta pjesme *Lucida intervalla*, nema ništa novo, ništa dalje od vezanih, starih forma, ništa od poezije slobodnoga stiha. Ona ima i toga. I više, prema meni, nego onoga drugoga. Za to ima dobrih potvrda. Prije svega, ova pjesma nema rima,²⁶ a ima 11

²⁴ Točno, a ne samo mudro reče Coheleth (1,10), davno prije naše ere: *Nihil sub Sole novum*. Isto tako evropska filozofija: *Post hoc, ergo propter hoc*.

²⁵ Prva i druga strofa imaju po sedam stihova.

²⁶ A zna se, koliko težine ima rima u poeziji vezanih, starih forma.

strofa ili 86 stihova (onoliko stihova, koliko ih ima 6 soneta). Drugo, zar faktura stihova ove pjesme nije njezina fraktura, kako biva u poeziji slobodnoga stiha?²⁷ I treće, pored stihova, koji su svojim tonom više pjevanje nego kazivanje, ova pjesma ima i stihova, koji su svojim općim stanjem ili svojom strukturom golo, suho, nekako tvrdo kazivanje (stihovi bez kićena, svečana, »sjajna« tona, kao s ulice, s trga).²⁸

Te svtari S. S. Kranjčevića ovdje su nazvane prvom fazom našega slobodnog stiha. Ali, da li može biti tako? Ili, mogu li te stvari S. S. Kranjčevića biti jedna faza? Odgovor na to pitanje neka bude jedno novo pitanje: ono, što je *početak nečega novoga ili uvod (ma i samo mali) u nešto novo* (a takvom je prva faza našega slobodnog stiha ovdje već označena), zašto nešto takvo ne bi moglo biti jedna faza? Može, i te kako može. A onda, pjesma *Lucida intervalla* nije ma koja i ma kakva pjesma; ona je vrlo znana naša pjesma i vrlo cijenjena kao pjesma, kao poezija.²⁹ I, na koncu konca, ona je pjesma S. S. Kranjčevića... A zar to malo znači?³⁰

Druga faza našega slobodnog stiha ipak nije od jučer. Ona traje već od početka ovoga stoljeća pa dalje, sve do naših dana, no već dugo skupa s trećom fazom, s fazom devijacija ili »devijacija« (već prema tome, kako tu stvar čovjek shvaća) slobodnoga stiha. Zato nije točna tvrdnja mlađeg Šimića, Stanislava, da su tek pjesme slobodnoga stiha A. B. Šimića (kurziv MM) »po svojoj strukturi... začetak novoga stila poezije i početak nove poetike u hrvatskoj književnosti« (A. B. Šimić, *Sabrana djela*, I, 271). Isto tako mi tvrdnja, da je A. B. Šimić začeo »samosvijesno i samohotno u hrvatskoj književnosti modernizam, 1917« (ib., 375). Ali stoji tvrdnja, da su one, u komparaciji s njegovim pjesmama prvog doba, s onima do g. 1917, »njegova sasvim nova poezija«. Slobodnoga stiha ima u nas dosta prije A. B. Šimića. Istina, u Kranjčevića nema slobodnoga stiha u svemu onakva, kakva ima u A. B. Šimića (u Kranjčevića ima, kako je ovdje već rečeno, samo klica toga), ali takva slobodnog stiha ima u J. Benešića i Polića Kamova. Benešić već na samom početku ovoga stoljeća ovako pjeva (pjesma *Brodolom*):³¹

Okrenio si od mene lice svoje, Gospodine!
Nastupila je zima, kojoj nikad
proljeća biti ne će.
Ožalošćen sam, zalud oživjeti želim:
propast, mraz i inje na cvijeću svježem
bit će moj konac.

²⁷ Ova pjesma ima stihova od dva sloga pa sve do onih od dvanaest slogova.
²⁸ Evo nekih takvih stihova, s raznih mjesta u pjesmi: *Il svijeću mi valjda pale / Međutim — u grobu — gdje ja sad ležim / Deder, moj grofe, gore na zemlji / Sada mi vrati ljubav za ljubav / Drobiš se, brate; nisi ni za to / Moj prostor nije širi od mene.*

²⁹ Tu pjesmu ima i *Antologija novije hrvatske lirike* M. Kombola, prva naša antologija, gdje su pjesme prošle kroz filter fina, ali i stroga književnog ukusa.

³⁰ O tome, koliko vrijedi nešto, što je *jedno* ili *samo*, kada je *vrijedno*, dobru gnozu ima, na jednom mjestu svoga djela, davni Heraklit. On kaže: *Jedan je meni koliko tisuće, ako je pravi.*

³¹ Za ilustraciju slobodnoga stiha Polića Kamova može biti dovoljan i samo onaj dio pjesme *Job* ovdje naveden kao 9. nota.

Zar i ti mene ostavljaš, veliko moje božanstvo? ...
Bez kraja i bez mjere nehaj u bezdan me vodi ...
O, gdje ću svršit, gdje ću da dočekam brodolom? ...
Na kojoj će se hridi da razbije brod bez kormila?

Ili ovako (pjesma *Na Dunavu*):

Duboka noć. Tišina. Klepeće mlin.
Sa one strane Dunava
Dopire pijana pjesma.
Iz silne daljine se čuje neko drhtanje:
ili je pjesma nimfa il' škripi
nepoznat glas.
Sjedim pod sjenom platana.
Mjesec se smješka
i plemenito sjaji i na rijeku i na drveće nijemo.
Noć dršće pjevanjem, mlinom, šuštanjem
rijeke i dalekim glasom.
Ja sjedim i čekam na pojav božanstva,
koje je mrtvo, il se pritajilo,
umrlo ...
Ili nije nikad bilo ni živo.
Čekam na drhtaj nutrine,
na slutnju ...
Čuju se ljudi. I oni čeznu i ljube.
I oni umiru, teže i zovu,
grle fantome ...
Kako je glupo sve to:
i mjesec i pjesma i ova tišina.

I još jedan fakat (da se vidi dobro, kako tvrdnje mlađeg Šimića nisu točne): pjesma *Brodolom* napisana je g. 1905, a pjesma *Na Dunavu* g. 1907. Ili, kada je A. B. Šimiću tekla tek 7/8, odnosno 9/10. godina života (on je rođen 1898, u Drinovcima, u Hercegovini).³² Osim toga, pjesme *Brodolom* i *Na Dunavu* nisu ni prve ni jedine Benešićeve pjesme slobodnoga stiha. Pjesama slobodnoga stiha Benešić (a tako i Polić Kamov) ima i prije tih pjesama, i paralelno s njima, i poslije njih, odnosno prije prvih pjesama slobodnoga stiha A. B. Šimića (1917/1918). Ima ih više: *Kod čitanja* (g. 1902), *Večer* (g. 1904), *U vrtu želja mojih* (g. 1904),³³ *Balada* (g. 1906), *U očaju* (g. 1906), *Zastor* (g. 1906), *Susret* (g. 1907), *Litanija* (g. 1907), *Na prozoru* (g. 1907), *Zaborav* (g. 1907), *Mjesečina* (g. 1913), *Zrno* (g. 1913). I tako dalje.

Rekli smo, da je bitna nota našega slobodnog stiha njegove druge faze *kazivanje*. Ili (ovdje dodajemo), nešto kao *konverzacija*, kao *komunikacija*, kao *prezentacija*, kao *reportaža*, kao *konstatacija*.³⁴ »Tema« pjesme

³² A. B. Šimić tada valjda još nije bio ni pastir obiteljskog stada, a kamoli začetnik naše poezije slobodnoga stiha.

³³ Bit će ipak, da tu, u naslovu, ima jedna sitna nota naše stare poezije: *želja mojih mjesto mojih želja*. To drugo bilo bi više u duhu poezije slobodnoga stiha, koja ne voli svečanih stvari. Ni tih ni bilo kojih drugih.

³⁴ Dobar primjer pjesme konstatacije može biti jedna pjesma D. Ivaniševića, iz g. 1961. Ona ima naslov *Pred stolicama sudaca*:

Pred stolicama sudaca
(stolci su još topli od drugih sudaca
koji bi ove na smrt osudili)
Gleda u pod
u prašinu

tu se tako zbiva. Naravno, tu više nema onih bitnih nota tradicionalne poezije (ima gdje gdje samo nešto rima, što smo već konstatareli). Ali, tu nema, ni u »temama« ni u ekspresiji, ni nota, koje bi bile negacija pjesme kao ljudskog čina. Da je tako, mogu biti adekvatnom slikom sve dosad ovdje navedene pjesme. Čak i navedena pjesma M. Krleže, mada puna bune protiv naše opće crne kobi. Čak i ova pjesma reportaža pod naslovom *Interview* (njezina je pjesnikinja Neda Blažević, r. 1951).³⁵

»Moj je otac imao crnu bradu
crnu kosu i ozbiljnost
koju mu je nalagalo nošenje
te crne brade i crne kose.
Moja majka bila je plava,
svake godine sve prozirnija
i ja sam je uvijek gledao
kao pod jakim svjetlom.
Naša kuća bila je slična
mom ocu i mojoj majci:
ja sam je doživljavao
kroz zeleno i plavo
kao sobu u kojoj netko želi
otvoriti prozor.
Naše selo bilo je jato
letećih kućica između kojih
je visilo neprozirno nebo.
Ljudi su bili određeni tom
uljnom klimom i ja sam ih čak
u svetkovinama punim cvijeća
i glazbe, vidio ozbiljne i
pritisnute brigama.
Naše vrijeme bilo je teško
i siromašno, no u njemu je život
računao na nešto što će meni
kasnije davati inspiraciju i
snove. Možda i zato što su
moji roditelji umrli rano,
a ja prije revolucije
otišao u Paris.«

Ovo je moj trenutni i vrlo
slobodni prijevod
dijela kazivanja
Marca Chagalla u jednom
interviewu francuskoj televiziji
godine 1977. mislim.

Treća faza našega slobodnog stiha nije takva. Ta je faza pošla smjelo dalje, u svemu. Ali, na štetu pjesme i kao *poezije* i kao *ljudskog* čina. Zato je ovdje i nazvana fazom ekstrema. Sva je sreća, da te poezije nema mnogo. Treba ipak reći, da je danas (ili, poslije prošlog rata) ima mnogo više nego između dva rata. Je li i to jedan omen naših dana? Ovdje nije mjesto, da se o tome raspravlja... A nije mjesto ni da se

³⁵ Ipak mislim, da će biti dobrih duša, iz onoga *piccolo mondo antico*, koje ne će biti zadovoljne ovom pjesmom reportažom. Te će duše reći, da su takve pjesme proza.

o samoj fazi ekstrema raspravlja. Sve mogu reći same »pjesme«. Neka prva bude »pjesma« *namrak*, prvi njezin dio (pjesnik je D. Ivanišević):³⁶

Namrak namrak
nimrak nimirak
eto lete giesto leto
Namrak namrak
nimrak nimrak oluja oluja
ajak aja ajak uju u ujuju nu
namrak stanemen sten
sten
haec summa fuit
and
sten.

Druga »pjesma« neka bude *Strava XVIII—XIX (Naslage)* (njezin je pjesnik Milko Valent):³⁷

:
:
:
usnuli predež
propuštene sjajne strave tragača u nuli
— tamo se kriješe patnje —
(a guliver je mali veronal)
sikeću krijesnice (kao) guje u akceleratoru
kao jetrena veronika
a subatomske boli prskaju kralješnicu
u samu emulziju prstenova
:
:
u pleksusu
skviči
mnoštvo kuštravih krvoloka spoznaje
kao meka brazda.

I treća »pjesma« (njezin je pjesnik Branko Males):³⁸

PREPISUJEM IZ SVOJE ...

* prepisujem iz svoje druge knjige, stil je fah-idiotizam.

3

Naravno, temelj naše poezije slobodnoga stiha i njezine druge i njezine treće (da se i to reče) faze tvori *težnja, da se ide dalje* od starih forma poezije. Od stare simetrije, pravilnosti, proporcija pjesama; od stare diobe pjesama na jednake strofe; od tercina, kvartina, sestina, oktava, soneta, rima; od aleksandrinaca, endekasilaba, deseteraca; od stihova istog broja slogova, ma kolika bila dužina pjesama; od tropa, figura, »ukrasnih« epitetona; od biranih riječi, od svečanih tonova, od patetike, od retorike... Od toga (da se skрати to nizanje) sjaja ili, često, »sjaja« (ondje, gdje je sjaj samo suma umijeća, a ne kreacije).

³⁶ U *Kolu* Matice hrvatske, 6/1968, 445.

³⁷ *Quadrismium hrvatskog mladež pjesništva (antologija)*, 5, 6/1982. Dubrovnik, časopisa za kulturu, uredili D. Štambuk i N. Jurica.

³⁸ *Quadrismium ... antologija*.

Ali, što reći o toj težnji, o tome, da se tako ide dalje od starih forma poezije? Je li ona negacija starih forma ili vezanoga stiha i je li ona takva, da ima svoj *raison d'être*? Je li ona negacija... Ali, da je tako, bi li A. B. Šimić, jedan od glavnih aktera našega slobodnog stiha, u toj stvari bio napisao ono, što je napisao? Ovo, na primjer (*Tehnika pjesme*): »Pred neko mi se vrijeme jedan naš stariji, ugledni pisac upravo zahvaljivao, što smo mi mladi uveli u običaj slobodni stih. Njemu je bilo odlanulo, što ne mora više da broji stope i traži rime.« Ali, A. B. Šimić ima dalje: »Jedan naš mladi pjesnik nazvao je nedavno u novinama jednog dobrog francuskog parnasovca idiotom, što se služio pravilnim stihom. No da je mladi pjesnik, koji bi očito želio biti moderan, bolje informiran... sigurno to ne bi rekao... I veliki lirski novator Guillaume Apollinaire upotrebljavao je uz slobodni uvijek i pravilni stih, i to ne samo u prvim knjigama, dok je još bio simbolist, nego i u onim posljednjima, koje su imale toliki utjecaj na najnovije francuske (i ne samo francuske) lirike.« A onda, kada bi slobodni stih bio negacija vezanoga stiha, bilo bi, da postoji samo jedna forma poezije, forma slobodnoga stiha, odnosno, da su forma slobodnoga stiha i poezija ono jedno, ono isto. Bilo bi, dalje, da poezija kao čin spontane kreacije dolazi u pitanje. I ovdje vrijedi citirati A. B. Šimića (u Vijavici): »Različitost u formi, ja bih rekao: različitost u tehnici, nekadašnjega i današnjega umjetnika ne odlučuje ništa. Ne gledam na formu radi forme nego na formu kao ekspresiju.« I dalje: »umjetnost današnjosti, kao svaka, svaka istinita umjetnost, znači pogreb formula, pogreb zakona, pogreb onoga, što je naučeno.« Zatim, na koncu: »Govorite u tisuće forma, ako imate tisuću osjećanja, i ne govorite ni u jednoj formi, ako nemate ni jednoga osjećanja... prosto je, prosto sve samo da nešto izraste.«³⁹ Mogu se ipak mišljenja A. B. Šimića kompletirati jednom vrlo stvarnom mišlju psihološke naravi. Pozitiv naše duše nije, da ona bude statična, nego da bude dinamična. Od te građe ona je zgrađena. Zato naša duša trajno teži da ide naprijed, dalje, u novo. Da komunicira s budućnošću, a ne s prošlošću, da bude polje kreacije. I naša duša u tome se me da sputati. I ničega nema, što bi je u tome moglo zaustaviti. Je li sve to progredija, ili tragedija, ili komedija. Ili, sve to skupa... Tko da znade! Svakako, i slobodni stih jedan je dio takve naše duše. Jedan kategoričan put-čin-dar naše duše. Odnosno, *raison d'être njezine težnje, da se ide dalje.*

Ima još jedan problem, koji se spleo oko slobodnoga stiha kao forme poezije. I u nas i u svijetu. To je problem: je li poezija slobodnoga stiha poezija ili proza i može li poezija slobodnoga stiha uopće biti poezija. Da poezija slobodnoga stiha nije poezija nego proza i da poezija slobodnoga stiha uopće ne može biti poezija, toga i jednog i drugog mišljenja bilo je između dva rata na svim stranama.⁴⁰ I u vrlo gru-

³⁹ Da, bit slobodnoga stiha nije i ne može biti, da je on negacija vezanoga stiha. U svojoj biti on je neko nezadovoljstvo vezanim stihom, a, eventualno, i neka pobuna protiv njega. Ta, sve novo uvijek je neka pobuna protiv staroga.

⁴⁰ a) I u krugu visokih intelektualaca. Sjećam se, da mi je negdje tridesetih godina jedan profesor, prije zagrebački student slavistike, više puta pričao, da

bim formama. Da citiramo mlađeg Šimića (*Sabrana djela A. B. Šimića*, I, 315): »U nas, gdje tuđa propast potiče ljude na smijeh, od srca i od glave su se rugali slobodnom stihu... U listovima za šale, i u svagdanjim novinama, prije kojih četrdesetak godina, objavljujane su parodije takvih stihova i rugalice takvom izrazu.« A razlog tome (opet prema mlađem Šimiću) bilo je ovo: rugači »su mislili, da je on (slobodni stih) propala pamet« i da treba spasavati »domaće sricanje« (vezani stih ili stare forme poezije — MM). Dakako, nije teško dokučiti, tko su bili takvi akteri. To su bila bića, s jedne strane, apsolutnih starih vidika (prema tome statuskvoizmu poezije može biti samo u starim formama, samo u vezanom stihu), i, s druge strane, bića bez osjećaja za ljepotu/ružnošću pjesama.

Stvarnost kaže, da ima i među pjesmama vezanoga stiha i među pjesmama slobodnoga stiha i lijepih i ružnih pjesama. A to znači, da lijepe pjesme nisu lijepe zato, što su pjesme vezanoga stiha (jer ima i ružnih pjesama vezanoga stiha), niti da su ružne pjesme zato ružne pjesme, što su pjesme slobodnoga stiha (jer ima i lijepih pjesama slobodnoga stiha). Drugim riječima, ljepotu, odnosno ružnoću pjesama ne tvore ni vezani ni slobodni stih, ni stare ni nove forme pjesama. Inače, kada ne bi bilo tako, tko ne bi bio pjesnik! Tâ, svatko bi znao svoje misli obući u koju formu, bilo staru, bilo novu.

Međutim, prava obrana poezije slobodnoga stiha mogu biti samo lijepe pjesme slobodnoga stiha. Zato evo, na koncu, dviju takvih pjesama, *Jutro I. Andrića*⁴¹ i *Pjesma jednom brijegu A. B. Šimića*⁴² (one su i mudre pjesme naše kobi):

Poslije noćne kiše. Svanulo krvavo jutro.
Bliješte vode niz cestu kô male vatre.

Poslije noćne muke,
o, zašto mi crvenim jutrima
naviještaš nemirne dane?
Je li to neka nebeska šala
suncu na njegovom putu? — O, lako je suncu,
na nevidljivom koncu Tvoje sile broditu nebom,
vječno ti isto!
A meni je teško držati korak u svirepoj igri
svijetla i mraka nad mojôm ubogom glavom.

•
jedan odbornik Matice hrvatske (inače, poslije Maretića prva glava naše lingvističke) nije bio za to, da MH izda izabrane pjesme A. B. Šimića, što je bilo u Matičinu planu. Mišljenje toga lingvista bilo je, da su pjesme slobodnoga stiha A. B. Šimića proza, a ne poezija.

b) I u francuskoj književnosti bilo je onih, koji nisu voljeli slobodni stih, barem ne koliko vezani stih. M. Grammont (*Petit traité de versification française*, do g. 1964. dvadeset izdanja) ima i ovo: »Quant aux vers libres, ils ne sont des vers qu'à condition d'être rimés.« A Valéry je toliko volio klasične francuske verse — osmerac i dvanaesterac, da se je bojao slobodnoga stiha. Vezani stih isticao je i M. Proust (*Du côté de chez Swann*): »Rime čine, da pjesnici pronađu svoje najveće ljepote.«

⁴¹ Objavljeno je, pod naslovom *Svitanje*, u *Književnom jugu*, u Zagrebu, g. 1919.

⁴² Napisana je g. 1923, a sačuvana je u rukopisu. Tiskana je prvi put 1947. u *Književno-likovnom almanahu*, u Zagrebu.

I, ako je nesvijest konac kô i početak
tog kratkog sna,
zašto me budiš crvenim jutrima?

(*Jutro*)

Taj brijeg, na kojem često miruje moj pogled
dok sjedim sam u sobi! Pust je: tu ne raste ništa

Tek kamenje se golo plavi.

Mi gledamo se nijemo. Brijeg i čovjek.

Ja nikad ne ću znati gdje se
sastaje naš različiti smiso

Pod brijegom voda teče. I ljudi se muče radom.

Brijeg stoji, plav i visok, susjed neba.

U noći ga ne vidim. Svi smo mi duboko u noći

Al znadem: on je tu! Ko ćutanje je težak.

Mi rastat ćemo se tuđi jedan drugom.

Ja umrijet ću. Brijeg se ne će maći,

ta plava skamenjena vječnost

(*Pjesma jednom brijegu*)

4

Pjesnik je slobodnoga stiha i o. Bubalo. I to, prema ovoj knjizi, pjesnik samo pjesama čista slobodnog stiha. Ima jedna njegova pjesma (*Novo otkrivenje*), koja ima nekih stvari poezije starih forma (dioba teme u strofe s jasnim ciljem, da bi one bile nekako jednake, svaki veras tvori, uglavnom, jedna misao), ali što jedna pjesma znači u masi od oko dvije stotine pjesama, koliko ih ima ova knjiga! Drugim riječima, o. Bubalo s A. B. Šimićem i Tadijanovićem tvori trijumvirat, koji brojem pjesama slobodnoga stiha drži primat u kolu naših pjesnika. Je li ta stvar samo dobra strana, ili i tu ima nekih »mana« (na primjer onoga *uvijek isto*, *uvijek isto*), to je jedan drugi problem, koji ovdje nije bitan. I dalje, ritam i ton slobodnoga stiha o. Bubala reducirani su do svoga kraja na nivo *kazivanja*, na *depoetizaciju stiha*, na definiciju *oratio prorsa*. Tako jake mjere toga nema ni A. B. Šimić ni Tadijanović. Ima, gdje gdje, samo A. Bonifačić.⁴³ Bit će dosta, da se ovdje dađe samo jedna pjesma kao primjer svega toga. Neka to bude jedna od ljepših naših novijih pjesama diskretne Amorove tematike, *Sam sa svojom zvijezdom* (pjesma tople ljudske čežnje za boljom osobnom kobi):

⁴³ Evo jedne takve njegove pjesme, ali koja nije bogzna kakva lirska tvorba. Ona ima naslov *Misao*:

U zelenoj sjeni smo troje:
mačka, pseto i ja.

Oboje ukočeno leže od omamna sna.
Mene je napala misao,
a zrak miriši od svježeg hljeba.
Majka brani rukom voće od muha.

Kako je sunce dobro u sjeni,
i kako Bog nam daje sve:
sna, misli i kruha.

Molit ću sunce da bude milosrdno sa mnom
da ostane sa mnom barem
dok brod moj u zavjetrinu zađe, jer
ja sam kadikad tako sam,
sâm samcat sa svojom zvijezdom.
Ni jedan cvijet nije osamljen tako i
ni u jednog usne nisu žedne ko moje.
A ponekad nije zgodno
da ničije rúkē u svojoj ruci nemaš,
da bar saznadneš čija je ruka toplija
i da uvidiš da s nekim ukorak putuješ.
A više se ni ptice na me ne obziru,
I rijeke
i vjetrovi
bez pozdrava pokraj mene prolaze, a
ponekad bih volio biti u nečijim očima
cvijet ili
grana pod glavom
u zanosu ubrana.
Nebo je ovaj put glúho:
nikad zvijezde ne tuguju nad ljudskom samoćom.

Polje tema hoće li poeziji o. Bubala donijeti više hvala ili više kudnja? Ovdje jedno takvo pitanje ima i te kakav *raison d'être*, zbog shvaćanja tema. Kako znamo, ljudi od pjesnikā rtaže (i ne samo danas) mnogo toga, ali možda više od svega *novih* tema. *Novih* tema! — glasi poziv pjesnicima sa svih strana. Ali, da pođemo odmah ad rem: u poeziji ima li *novih* tema? *Novih* tema kao onoga, čega kao *tema* (ne kao *tretmana* ili *metode ekspresije* tema) prije nije bilo? Ili, *novih* tema kao, doslovno, *novih* izuma u znanosti? I ovdje da odmah pođemo ad rem: *takvih* *novih* tema u poeziji nema. I ne može biti. Tu se ne luči dobro, da poezija nije znanost (kao što ni znanost nije poezija). Odnosno, da se znanost kreće trajno dalje (tā, ona pripada sferi uma), a poezija da se trajno kreće u krugu (tā, ona pripada sferi srca). Zato, mjesto *novih* tema poezija ima nešto drugo (naravno, ondje, gdje je poezija ili *umjetnost*): *novih* ili, preciznije, *osobnih* (*individualnih*, *intimnih*) *doživljaja* tema, koje (treba da se naglasi) nikada nisu, same po sebi, ni *nove* ni *stare*, jer su one bitne note svih nas ljudi, i uvijek. Zato i kaže estetika, da su pjesme *osjećaji* (tvorba srca), a ne *misli* (tvorba uma).⁴⁴ Ili, da su pjesme samo *osobne* (*individualne*, *intimne*) *verzije* općih tema. Ali, eto, ljudi vole miješati stvari (i onda tražiti jedne mjesto drugih). I kada su stvari heterogene. Čak i kad se one zovu poezija i znanost.⁴⁵ Ali, ako

⁴⁴ Naravno, osjećaji, koji su i misli, jer nema osjećaja, koji nisu i misli (naravno, ne primarno misli), niti ima misli, koje nisu i osjećaji (naravno, ne primarno osjećaji). I osjećaji i misli strane su ljudskog bića, koje u njemu ne žive izolirano. One u njemu žive zajedno i uzajamno. I duboko međusobno prožete. Tu se radi samo o tome, što je gdje primarno ili, eventualno, primarnije.

⁴⁵ Ako u poeziji nema *novih* tema u smislu *novih izuma* u znanosti, u poeziji nema ni *razvoja*, ni *rasta*, ni *prograsa ljepote* u smislu *prograsa rezultata* u znanosti. Ljepota je uvijek ljepota. Ili, ljepota, koju nova ljepota ne briše, ne anulira. Čak ljepota, koju *nova* ljepota ne ispravlja, ne usavršava itd. Drugim riječima, u poeziji svaka je ljepota svoja i konačna ljepota. Zato i ima već na samom početku poezije konačne ljepote kao i poslije, kroz sva vremena. Tu ništa ne mijenja činjenica, da ima vremena, kada ima malo lijepe poezije, i vremena, kada ima mnogo lijepe poezije. U poeziji ima i književnih

nema *novih* tema u poeziji, da bi one bile ono, što su *novi* izumi u znanosti (dakle, *nešto sasvim novo*), u poeziji ima tema aktualnih ili suvremenih i tema neaktualnih ili nesuvremenih. Ili, tema, koje mogu biti, u sklopu opće zbilje, neke jedno, a neke drugo (mada same po sebi one ni to nisu). Tu stvari tako stoje, da jedno vrijeme više voli (dapače, traži) jedne teme, a drugo vrijeme druge teme. Na primjer, vrijeme našeg narodnog i književnog preporoda, odnosno našeg ilirizma ili našeg romantizma, ako ne, jednim svojim dijelom, i našeg iluzionizma, voljelo je i tražilo teme o naciji, u užem i širem smislu, teme o slobodi itd., a vrijeme naših klasnih borba između dva rata voljelo je i tražilo teme socijalne, čak i teme u korist jedne socijalne ideologije (dakle, ideologizirane teme). Kako život uči, tako je, više ili manje, uvijek bilo, pa će tako, više ili manje, uvijek i biti. Ima tu, bez sumnje, životne neminovnosti. I tako biva bez obzira na to, da li takva stvarnost može biti pozitivna ili pak negativna.⁴⁶

I dalje, kako ima malo *polja* tema (ne samih *tema*, nego *polja* tema, jer *tema* može biti, koliko može biti intimnih doživljaja)! I *polja* tema o. Bubala dobar su atest toga. Polja njegovih tema (a tako, više ili manje, i polja drugih pjesnika, od početka pa trajno dalje) mogu se nabrojiti na prste naših ruku, ako ne i na prste same jedne ruke. Evo polja tema o. Bubala: polje dnevne zbilje (bilo svoje, bilo drugih bića), polje dnevne zbilje svojih milih, polje humanosti, polje zbilje svoje zemlje, (bilo, šire, Hrvatske, bilo, uže, Hercegovine), polje ljubavi, polje religioznosti, polje odlazaka u drugi život ili *na putu u nepovrat* (kako glasi naslov jedne takve pjesme). I to bi bila, uglavnom, sva polja tema o. Bubala. Dovoljno ili pak malo? Nije dovoljno (jer nema nekih polja tema), ali nije ni malo (jer ima dovoljno pjesama gornjih polja tema).⁴⁷ Na primjer, nema, u bitnoj mjeri, jednog i te kako važna (i već davno) polja tema, socijalnog polja. Onih par pjesama toga smjera (*Opkoljeni zemljom, Dok se čudesa događaju, U vrijeme tjeskobe*) samo su mrva toga. Osim toga, te pjesme i nisu prave socijalne pjesme (socijalno u njima kao da je samo usput dano; one su, više, pjesme neke filantropije s malo religije (da ne kažem, naše stare misericordiae). Da je tako, to će bolje reći jedna od njih, *U vrijeme tjeskobe* (pjesma, koja nije loša, ali koja ipak nije jedna od ljepših pjesama o. Bubala):

škola i književnih pokreta, ali ni oni ljepoti poezije niti mogu što dati niti mogu što oduzeti. Tako, nema pjesama, koje bi bile lijepe zato, što su dane manirom romantizma ili manirom parnasizma, realizma, simbolizma, impresionizma, ekspresionizma, futurizma, dadaizma, zenitizma, serealizma itd. Svi ti izmi i svi drugi izmi samo su prividi poezije. Ono ispod njih, ono je poezija. Međutim, ako ima knjiž. škola i duša da su jedna drugoj srodne, onda će, jasno, takva duša u maniri takve knjiž. škole moći lakše i bolje ostvariti svoju nadarenost. U tome u nas docent ekspresionizam i A. B. Šimić.

⁴⁶ Tu može biti i nepravilika. Na primjer, tzv. aktualna ili suvremena poezija biva, tada, često pomodna i angažirana (dakle, »poezija«). Pomodna, jer mnogi, najednom, uglavnom takvu poeziju pjevaju, angažirana, jer treba da bude službenica neke ideje, neke klase itd. I još gore, ta tzv. aktualna ili suvremena poezija zna se, tada, tretirati kao jedina prava poezija, pa i kao identifikacija poezije.

⁴⁷ Ipak, sva polja nemaju dovoljno pjesama. Neka ih imaju i vrlo malo, samo koju.

Misliti ćeš možda
 da prođoh ovim svijetom
 a da nikog ne prihvatih za ruku
 u vrijeme tjeskobe. A toliko sam
 dobra želio
 i mravima i suncu i travama!
 Iako, naoko, nepomičan stajah,
 putovah s vlakovima,
 brodih s brodovima
 da ranjenome dlan na ranu stavim
 i poneseš ga u očima: da ga uvjerim
 da bi i na drugoj zvijezdi
 možda sve isto bilo.
 Možda, s tek nešto više pravde
 od ove, čovječje.

Doista, zašto naši pjesnici vjerske orijentacije tako malo vole socijalne teme? Posebno, sočne socijalne teme?⁴⁸ Međutim, nas ovog puta više draška nešto drugo. Ono bitno u poeziji, ono, bez čega pjesme ne mogu biti poezija ili umjetnost: ima li o. Bubalo *novih*, odnosno *osobnih (individualnih, intimnih) doživljaja tema*? Na drugi način, ima li on lijepih pjesama (jer se lijepe pjesme samo tako tvore)?⁴⁹ Neki su odgovor na to već njegove ovdje navedene pjesme, posebno prva, *Sam sa svojom zvijezdom*. Da, o. Bubalo ima lirskog dara. Ima već i jedan mali ciklus lijepih pjesama. I nekih tako lijepih, da urednici antologija naše lirike mogu o njima ozbiljno voditi računa. Ali, na žalost, i u pjesnika ima onoga, kako reče jedan mudar prijatelj istine: *Chacun a les défauts des ses vertus*. Nema sumnje, i pjesnici imaju toga, tih défauts-mana. Naravno, i pjesnik o. Bubalo. Na primjer, o. Bubalo *mnogo pjeva* (u sedam godina, od 1973. do 1979, tiskano je sedam knjiga njegovih pjesama!). Drugim riječima, i on pjeva pjesme i onda, kada jedna duša nije kadra dati lijepih pjesama (lijepe su pjesme samo rijetka stanja duše, i u većih pjesnika). Odatle one mnoge pjesme i o. Bubala i drugih pjesnika, koje su mnogo više (a često i samo) umijeće, vještina, navika, časkanje, a ne poezija. Nego, od toga ipak ne bi bilo ni po jada, kada bi te »pjesme« ostale negdje u ladicama svojih pjesnika (in ultima linea, pravo na javni život mogu imati samo lijepe pjesme, pa i samo pjesme antologijskog sjaja). Tada, samo bi njihovi pjesnici znali za pravi nivo svoga dara...⁵⁰ Međutim, eto i pjesnici znadu biti »prijatelji« sebe i svoga rada. I veći od svojih kritičara (ako su pravi kritičari ikada »prijatelji«). Zatim, može li se reći, da pjesme o. Bubala (ako se gleda njihova opća slika) dolaze iz njegovih dubina (a tu je prostor, gdje se prave pjesme gnijezde)? Da su one ono, što se kaže *iz dubina vapijem*? One su (prema mojem dojmu) nekako vrlo lagane (kao lišće),⁵¹ pa hladne, pa suhe (poput koje kronike srednjega vijeka, kako reče Jan Kot o

⁴⁸ Kao da nas još uvijek u svojim negvama drži naša stara praksa *quieta non movere* (da se ne reče, naša stara doktrina o revoluciji).

⁴⁹ Zato, ono »*novih tema*« treba ostaviti po strani, kada se govori o tome, odakle ljepota pjesama. *Novih* tu nema ni mrve prava.

⁵⁰ S. S. Kranjčević jedan je od većih pjesnika. I ne samo u našim relacijama. Ali, on bi bio još veći pjesnik, da je dao u svijet samo pedesetak pjesama, samo jednu malu knjigu svoje lirike. Ovako, koliko doista ima njegovih loših pjesama i koliko one ipak crne, u našoj svijesti, sliku o njemu kao pjesniku!

⁵¹ Ova knjiga o. Bubala ima oko 200 pjesama, a sve se one mogu pročitati u par sati. Toliko su lagane. Svakako, bilo bi dobro, da su nešto teže...

Velikom Mehanizmu, u studiji *Shakespeare naš savremenik*). I još, ima niz pjesama o. Bubala loših svršetaka. I ti svršeci, naravno, mnogo škode svojim pjesmama. I nekim lijepim pjesmama.⁵² Ali, da li treba ići tako dalje? Širiti krug takvih malih (ili »malih«) mana? A tko od pjesnika nema takvih strana? I ne samo u nas? Prema Croceu i poezija jednog Leopardija ima mana.⁵³ Uostalom, tako bi se mogle nizati i neke dobre male (ili »male«) strane poezije o. Bubala. Na primjer, da su njegove pjesme svoje cjeline (nemam dojma, da im što fali, unatoč tome, što im počeci nekako glase kao da ne će biti kraja), da su sve njegove pjesme dane bez truda, da u njega nema tuđih utjecaja (a kamoli da bi on bio tuđi epigon ili trabant).⁵⁴ I tako dalje.

Na koncu, da se nešto reče o lijepim pjesmama o. Bubala. Ali, samo manirom registracije, a ne estetske analize (za to trebalo bi napisati poseban esej). Već smo rekli, da o. Bubala ima lijepih pjesama. A pjesnik, koji ima i samo jednu lijepu pjesmu (naravno, lijepu i za buduća vremena), mnogo ima. I njegovo ime traje. Koje pjesme o. Bubala da se istaknu kao lijepe? Svakako, one, koje imaju više od drugih lirskog žara, više finih niti i više prave zbilje. Moj bi izbor, na toj bazi, bile ove pjesme (redom u knjizi): *Sam sa svojom zvijezdom, Cvrčkov potok, Hoću li ikada saznati, A tu je sad groblje, Kao u vrijeme sjetve, Ovoga časa, Ti znaš i to: odavno se pitah, Ispovijed, Zloporaba pretvorbe, Sad mogu da vam konačno već priznam*. Mislim, da taj izbor nije ni strog ni blag. Nego, više, stvaran.

A za konac neka bude jedna blaga, ali žarka želja, da se ljudi vole. O, da, da se vole (lijepa pjesma *Ispovijed*):

Ko bratu, da ti se ispovjedim:
 nikada mi neće biti jasno
 zašto mi nisi rekao da si mi brat
 i da sam ti to isto tako
 a naši su se koraci stalno prepletali
 tvoji u moje, moji u tvoje
 na istoj životnoj splavi.
 Ti možda znaš kako je lijepo
 biti brat cvrčku i konijenju trava
 ali si zaboravio kako je zanosno
 biti brat čovjeku koji se spasava.
 Daj, sagni se samo i
 pogledaj kolika sličnost stopala,
 stopala tvojih i onih
 koje ti ne nazivlju braćom. A naučimo:
 sve je prolazno osim prolaznosti!
 Samo se lešinar raduje nad svojom daćom.

⁵² Na primjer, svršetak *I tako se mimoidosmo bez sjete* u pjesmi *Sad mogu da vam konačno priznam*, svršetak *Beznađne su oči svakog mraka* u pjesmi *Cvrčkov potok*. Dapače, takve bi verse Croce nazvao *opće i mršave fraze*, koje nisu život u činu, nego *refleksivni komentar života, njegova konceptualizacija*.

⁵³ Cfr studiju *Leopardi*, u djelu *Književna kritika kao filozofija*, Bgd, 1969.

⁵⁴ Ipak, što bi moglo biti tuđe u pjesmama o. Bubala? Samo neke, ovdje-ondje, mrve. Bit će, na primjer, da pjesma *Novo otkrivenje* o. Bubala ima svoje nadahnuće u pjesmi *Pjesnici* A. B. Šimića, a pjesma *Ovdje gdje smo sada* u *Pjesmi mrtvom čovjeku* M. Krleže. Bit će isto tako, da stih (eto, da se bude i tako pedantan) *svaki uzlet na zemlji svršava (Uzlijetanje)* o. Bubala zvuči kao jeka stiha *i svaki uzlet opet svršava na zemlji (Zemlja)* A. B. Šimića. Samo to, prema meni. Zar ne: ptica, a bez jata?